

КАТЕГОРІЇ ОБ'ЄКТІВ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ЗА ЛІНІЙНИМ ПРИНЦИПОМ

Проаналізовано категорію об'єктів оперативно-розшукової діяльності та зміст узагальненого об'єкта оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку.

Ключові слова: оперативний працівник; лінії роботи; оперативне обслуговування; об'єкт оперативно-розшукової діяльності.

Проанализирована категория объектов оперативно-розыскной деятельности и содержание обобщенного объекта оперативного обслуживания линий работы подразделений уголовного розыска.

Ключевые слова: оперативный сотрудник; линии работы; оперативное обслуживание; объект оперативно-розыскной деятельности.

Article is devoted a question of definition of essence of objects of operatively-search activity and the maintenance of the generalized object of operative service of lines of work by criminal investigation department divisions.

Keywords: the operative worker; work lines; operative service; object of operatively-search activity.

Поняття об'єктів оперативно-розшукової діяльності (ОРД) є недостатньо дослідженим елементом у системі оперативно-розшукових відносин, з приводу якого і взаємодіють відповідні суб'єкти ОРД. Дослідження в цьому напрямі значною мірою визначає успіх наукового обґрунтування широкого комплексу питань теоретико-прикладного характеру. Так, визначення кола об'єктів ОРД, що підлягають вивченню, їх типологія та систематизація створюють міцну базу для правильного визначення предмета цієї галузі знань, її завдань, розвитку оперативно-розшукової класифікації, побудови чіткої системи конкретно галузевих концепцій, а також для обґрунтованого прогнозування перспектив їх подальшого розвитку.

Незважаючи на те, що поняття об'єктів ОРД завжди цікавило вчених (А. І. Алексєєв, Д. В. Гребельський, П. О. Олійник, А. Г. Птіцин, Г. К. Синілов, В. І. Філіппенко, В. Ю. Фролов та інші), однак достатньо глибокого теоретичного аналізу не здійснено донині. Узагальнені висновки прикладних розробок є дещо однобічними та формалізованими для вимог сучасної оперативної практики. Водночас наявний у світовій оперативній практиці традиційний перелік об'єктів ОРД не завжди відображає їх потенційну насиченість специфічним змістом. Це засвідчує актуальність розроблення концептуального підходу стосовно окресленої проблематики. Таким чином, мета цієї статті – визначити науковий і практичний зміст категорії об'єкта оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку, коло об'єктів, що підлягають впливу в межах оперативно-розшукових відносин.

У юридичній літературі поширеною є наукова позиція, відповідно до якої пізнання в ОРД спрямовано, передусім, на специфічний об'єкт – злочин, а також усе, що з ним пов'язано [1, с. 5]. Можна стверджувати, що злочин і супутні йому обставини як об'єкти пізнання ОРД актуалізуються й в умовах сьогодення. Близьку до наведеної позицію обстоюють П. О. Олійник, А. Г. Птіцин та інші [2, с. 52; 3, с. 20]. Учені стверджують, що у кримінології, криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності загальний об'єкт вивчення – злочин, у якому кожна наукова галузь знань прикладного характеру формує певний погляд на загальний об'єкт, визначений специфічними завданнями.

Поступово таке усвідомлення об'єкта оперативно-розшукового пізнання зумовило певні відмежування. Так, наприклад, пропонували як матеріальне відображення об'єкта пізнання в межах цієї проблеми визнати оперативно значущу інформацію [4, с. 51]. Погоджуючись із можливістю існування наведеної позиції, водночас, вважаємо це визначення дещо обмеженим, оскільки не вказано джерела та носії цієї інформації.

На думку дослідників В. Г. Самойлова, В. Є. Тарасенка, Е. О. Дідоренка, Б. І. Бараненка та інших, загальним об'єктом діяльності органів внутрішніх справ України слід визнати злочинність у її кількісному (стан злочинності) та якісному (структура злочинності) розрізах. Аналогічне розуміння закладено й в окремих нормах чинного законодавства України про ОРД (ч. 1 ст. 6, п. 1, 5 ч. 1 ст. 7, ч. 7, 14 ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

Крім розглянутих підходів, заслуговує на увагу більш конкретизована позиція В. П. Дементьєва [5, с. 12]. На його думку, об'єкт, на який спрямована ОРД, – це кримінально активні особи, а також ті, які володіють або можуть володіти інформацією, що має значення для їх викриття. Саме з метою пізнання, впливу на цей об'єкт і застосовують весь арсенал специфічних засобів ОРД. Кримінально активними особами вважають не тільки тих, які вчинили або вчиняють злочинні діяння, а й осіб, які схильні до делінквентної поведінки. До осіб, що володіють необхідною інформацією, науковець відносить осіб, які, у зв'язку зі службовим, суспільним, соціальним становищем, володіють необхідними для досягнення цілей діяльності відомостями, але, не знаючи їх значення або умисно вдаючись до різних хитрощів, не роблять їх надбанням правоохоронних органів. На наш погляд, ця наукова позиція є більш переконливою, хоча й не позбавлена певних суперечностей. Зокрема, об'єкт пізнання ОРД ще ширший, ніж окреслено вченим.

На підставі викладених позицій В. І. Філіппенко, В. Ю. Фролов і Т. В. Зеленська стверджують [6, с. 38], що об'єктом пізнання ОРД є причини, умови, характер і результати діяльності людей, які стосуються протиправних фактів. Асоціальна спрямованість об'єкту пізнання формує його активність щодо маскування протиправних дій, протидії суб'єктам ОРД. Слід позитивно оцінити спробу В. І. Філіппенка і В. Ю. Фролова представити об'єкт ОРД через його ознаки. Проте всі їх міркування щодо власного розуміння об'єкта ОРД зводяться до вже визначеного – злочинності.

Потребує уваги проблема неповної визначеності об'єктів оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку як потенційних протилежних сторін в оперативно-розшукових відносинах. Глумачення часто вживаного терміна "особи, причетні до протиправних фактів" дає підстави включати до кола осіб, які становлять оперативний інтерес, як учасників злочинного діяння (виконавців, організаторів, пособників тощо), так й очевидців (свідків) події [7]. В обох випадках теоретично припустимою є можливість проведення щодо них відповідних оперативно-розшукових заходів.

Зазначене зумовлено досить широкими цілями та завданнями ОРД. Беручи до уваги практичну багатоцільову спрямованість, до об'єктів оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку можна відносити й інших осіб, які належать до кола кримінальних зв'язків і близького оточення, оскільки ці особи володіють оперативно цінною опосередкованою інформацією. Об'єктами певною мірою можна вважати й інших осіб, які є носіями інформації, що має значення для захисту інтересів громадян, суспільства й держави, а також виявлення, припинення та розкриття злочинів, викриття причин й умов, що сприяють їх учиненню, та здійснення профілактики правопорушень. Це стосується й осіб, які "прикривають" злочинну діяльність безпосередніх об'єктів ОРД, захищають їх різними способами від кримінального переслідування та покарання тощо.

Водночас за ознаками вчинення злочину оперативному відпрацюванню можуть підлягати й кримінологічно окреслені категорії (раніше засуджені, особи, схильні до вчинення злочинів, такі, що ведуть аморальний спосіб життя, та ін.). Різноманітність характеристик окремих осіб і груп як об'єктів оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку, а також їх соціальні, моральні, кримінальні позиції спричиняють їх потенційне протистояння в системі оперативно-розшукових відносин.

На законодавчому рівні не визначено, стосовно кого можуть здійснювати оперативно-розшукові заходи. Зазначено лише, що цими об'єктами є особи та групи, відносно яких наявна достатня інформація про підготовку до вчинення або безпосередньо вчинення злочинів, про причетність їх до злочинів, що готують або вчинені невстановленими особами, а також які переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального покарання або ж безвісно відсутні (ч. 1 ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

Відповідно до позицій Б. І. Бараненка, Л. І. Казміренко, В. Г. Андросюка та інших [8, с. 80], у структурі ОРД як функціональної системи необхідно виокремити:

загальний об'єкт ОРД, яким слід вважати кримінальну діяльність злочинних елементів (зокрема, загальний стан і структуру зареєстрованої злочинності, а також вплив на неї безпосередніх криміногенних чинників, окремих соціальних субкультур й інфраструктур, деструктивних загальнопсихологічних і соціально-психологічних цілей, потреб, установок та інших ситуацій і явищ, що становлять оперативний інтерес, тощо);

безпосередні об'єкти ОРД, тобто особи та групи, щодо яких наявна достатня інформація про те, що вони готують або вчинили злочини, чи про причетність їх до злочинів, які готують або вчинені невстановленими особами, а також які переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального

покарання, або ж безвісно відсутні та ін. Таким чином, зміст визначення “злочинні елементи” зводиться до характеристики кримінально активних осіб.

З позицій психологічного супроводження ОРД [9, с. 101], об'єктами її пізнання є учасники оперативно-розшукового процесу та результати їх активності – матеріалізовані носії психічного, за допомогою вивчення яких можна одержувати оперативно значущу інформацію.

Важливим психологічним змістом узагальненого об'єкта оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку є комплекс наявних у суспільстві соціально-психологічних установок, основу яких становлять чинники двох протилежних рядів:

а) потенційна схильність окремих осіб і груп до вчинення злочинів (проблеми кримінального потенціалу як відповідного психологічного стереотипу або соціально-перцептивного досвіду особистості, тобто вияву сучасного негативного морально-психологічного стану індивідуальної й суспільної свідомості та руйнування системи цінностей, що є наслідком досить гострих і стійких соціально-економічних, політичних суперечностей, а також поширення в певних прошарках суспільства зневаги до органів державної влади й управління, правового нігілізму тощо). Це зумовлює, насамперед, попереджувальну спрямованість оперативно-розшукового впливу на зазначені об'єкти;

б) готовність певної частини суспільства до протидії злочинному світові (проблеми одержання оперативно значущої інформації від окремих осіб), що визначає необхідність і важливість вивчення соціальної бази допомоги у протидії злочинності, зокрема, цілеспрямованого одержання спеціальних психологічних знань, з метою використання їх для суспільної корекції соціально-психологічних установок для формування активної громадської позиції.

Отже, об'єктами пізнання в ОРД є злочинці різної спрямованості, члени груп і злочинних організацій, відносно яких наявна достатня інформація про те, що вони готують або вчинили злочини, переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального покарання, або ж безвісно відсутні особи. Однак не доцільно обмежуватися виключно цими категоріями, як і безпідставно розширювати їх коло. З цього приводу слушною є думка В. І. Єлінського [10, с. 55], що об'єктами пізнання ОРД є не тільки наведені категорії осіб, а й ті, які створюють інформаційні передумови для інтуїтивного прогнозу працівників оперативних підрозділів. Тобто до об'єктів ОРД слід віднести й деякі джерела надходження (носії) оперативно значущої інформації (зокрема тих, які володіють оперативно значущою інформацією).

Наведені категорії об'єктів оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку утворюють систему взаємодії як із суб'єктами, так і з матеріальними носіями, а також формують зв'язки між усіма зазначеними елементами. Наведене визначення та різноаспектне усвідомлення об'єктів оперативного обслуговування ліній роботи підрозділами карного розшуку сприяє з'ясуванню зв'язків з основними підгалузями науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Введение в оперативно-розыскную психологию : лекция / [предисл. А. Ю. Шумилова]. – М. : Изд. дом Шумиловой И. И., 2006. – 36 с.
2. Олейник П. А. Методологические вопросы теории оперативно-розыскной деятельности / П. А. Олейник, А. Г. Птицын // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межведом. сб. науч. и науч.-метод. работ. – 1969. – Вып. 6. – С. 51–58.
3. Олейник П. А. Вопросы теории и практики розыска скрывающихся преступников / П. А. Олейник, А. Г. Птицын // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межведом. сб. науч. и науч.-метод. работ. – 1970. – Вып. 7. – С. 20–24.
4. Сущность и понятие оперативно-розыскной деятельности, ее основные задачи / А. Н. Гушин, В. А. Колдин, В. В. Лисоволенко, Н. А. Громов // Следователь. – 2004. – № 7 (75). – С. 50–55.
5. Бахин В. П. Опыт практики – ключ к раскрытию и расследованию преступлений : [сб. рек.] / В. П. Бахин, В. П. Дементьев. – Свердловск : Изд-во СВШМ, 1980. – 75 с.
6. Зеленская Т. В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности (основные положения) / Т. В. Зеленская // Российский следователь. – 2006. – № 8. – С. 37–39.
7. Атмажитов В. М. Современные проблемы борьбы с экономической преступностью : [учеб. пособие] / Атмажитов В. М., Ревин В. П., Токарев Е. В. – М. : Акад. упр. МВД РФ, 2005. – 375 с.
8. Конфліктологія : навч.-метод. посіб. / [Б. І. Бараненко та ін.] ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 144 с.
9. Охріменко І. М. Психологічний зміст окремих методологічних категорій у контексті психології оперативно-розшукової діяльності / І. М. Охріменко // Юридична психологія та педагогіка. – 2009. – № 1(5). – С. 96–106.
10. Елинский В. И. Объект оперативно-розыскной деятельности (диалектика, современное представление) / В. И. Елинский // Проблемы формирования уголовно-розыскного права (Актуальные вопросы обнаружения преступлений с помощью негласных возможностей) : вневедом. сб. науч. работ. – 2000. – Вып. 3. – С. 48–57.